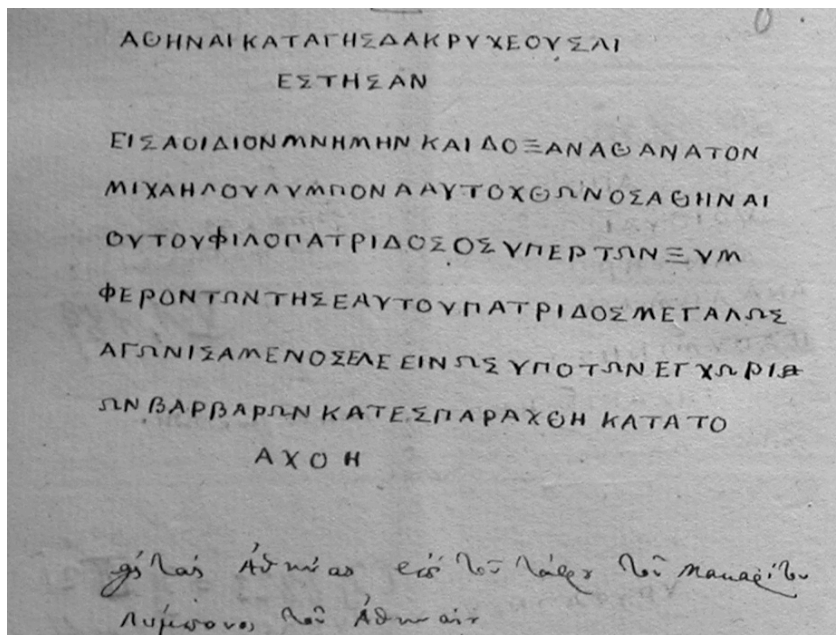

ΓΕΩΡΓΙΑ Ε. ΜΑΛΟΥΧΟΥ

Ἐπιτύμβιον Μιχαήλου Λύμπονα Ἀθηναίου
(1615-1678)

Ἀθῆναι κατὰ γῆς δάκρυ χέουσαι
ἔστησαν

εἰς αἰδίδιον μνήμην καὶ δόξαν ἀθάνατον
Μιχαήλου Λύμπονα αὐτόχθονος Ἀθηναίου
τοῦ φιλοπάτριδος, ὅς ὑπὲρ τῶν ξυμ-
φερόντων τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος μεγάλως
ἀγωνισάμενος ἔλεεινῶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρί-
ων βαρβάρων κατεσπαράχθη κατὰ τὸ
ΑΧΟΗ¹

«εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μακαρίτου
Λύμπονος τοῦ Ἀθηναίου»

[Κ. Σ. Πιττάκης, χειρόγρ. τετρ. Α', ἀρ. 374. Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, Ἀρχεῖο
τῶν *Inscriptiones Graecae*²].

1. Ἔτος 1678.

Τὸ 2018 συμπληρώθηκαν 340 χρόνια ἀπὸ τὸν μαρτυρικό θάνατο τοῦ Μιχαῖλ Λύμπονα (ἄ.γρ. Λίμπονα), Ἀθηναίου ἄρχοντος. Εἶναι λοιπὸν ιδιαίτερα συγκινητικό πὸς τόσα χρόνια μετὰ ἐντοπίσθηκε σὲ ἓνα τετράδιο τοῦ Ἀθηναίου Κυριακοῦ Πιττάκη (1798-1863) μὲ ἐπιγραφὲς ἀρχαῖες,³ μὰ ἐπιγραφή νεώτερη, χαραγμένη σὲ μαρμάρινη στήλη, «ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μακαρίτου Λύμπονος τοῦ Ἀθηναίου».

Τὴν δράση τοῦ Λύμπονα καὶ τὸ τραγικό του τέλος ἀφηγεῖται στὸν *Θρήνον τῆς περιφήμου πόλεως Ἀθήνης* ὁ ἱερεὺς Ἀντώνιος Μπουμπούλης.⁴

Ὁ Μιχαῖλ Λύμπονας, γεννημένος περὶ τὸ 1615, καταγόταν ἀπὸ δύο ἀρχοντικά γένη τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν· ἀπὸ τοὺς Λύμπονες πρὸς πατρός καὶ ἀπὸ τοὺς Περούλους πρὸς μητρός. Τὸ 1635 πῆγε γιὰ σπουδὲς στὴν Βενετία ὅπου ἔμεινε γιὰ τριάντα περίπου χρόνια, ἀσχολούμενος μὲ τὸ ἐμπόριο· ἐχορημάτισε καὶ ἐπιστάτης τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας τὸ 1661. Τὸ 1663 ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα, καὶ λίγο ἀργότερα παντρεύθηκε τὴν Καρυά, κόρη τοῦ ἄρχοντος Ἰωάννου Μπενιζέλου,⁵ μὲ τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησαν μία κόρη, τὴν Κούζα (Κρέουσα).⁶ Στὸ σπίτι του στὸ Βρυσάκι, *σιμὰ* στὴν ἁγία Παρασκευή,⁷ ὑπῆρχε καὶ ἀρχαία ἐπιγραφή (ἢ *CIG* 382=*IG* II² 3597d), τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς Jacob Spon.⁸

Τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ζωῆς του ἐκθέτει συνοπτικά ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου στὸ σχετικὸ λήμμα τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας:

«Τῷ 1675 ἐστάλη ὑπὸ τῆς δημογεροντίας ὡς βεκύλης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ παραπονεθῆ διὰ τὰς πείσεις, ἃς ὑφίσταντο οἱ τελοῦντες ὑπὸ προνομακίην διοίκησιν συμπολιταί του ἀπὸ τὸν βοεβόδαν, καὶ διὰ τὰς συχνὰς ἐπεμβάσεις, τὰς ὁποίας ἐνήργει ὁ πασὰς τῆς Χαλκίδος, καταχρῶμενος παλαιῶν προνομίων του ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Λίμπονας ἐπέτυχεν εἰς

2. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιγραφικὴ Ἐταιρεία κατόπιν συνεννοήσεων μὲ τὸν Ὑπεύθυνο τοῦ Ἀρχείου τῶν *Inscriptiones Graecae* καθηγητὴ Klaus Hallof προετοιμάζει σχολιασμένη ἔκδοση τῶν δύο τετραδίων τοῦ Πιττάκη. Τὸν εὐχαριστοῦμε καὶ πάλι ἀπὸ καρδιάς. Γιὰ τὰ δύο τετράδια ἐπιγραφῶν τοῦ Πιττάκη στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου βλ. G. Malouchou, *A second facsimile of the Erythrai Decree (IG I³ 14)*, στὸν τόμο A. P. Matthaiou – R. K. Pitt (ἐπιμ.), *Ἀθηναίων ἐπίσκοπος. Studies in honour of Harold B. Mattingly*, Ἑλληνικὴ Ἐπιγραφικὴ Ἐταιρεία, Ἀθήνα 2014, 73-80 (ὅπου δίδεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

3. Τὸ τετράδιο περιέχει ἐπιγραφὲς πὸς ἀντέγραψε ὁ Πιττάκης πρὸ τοῦ 1832.

4. *Θρήνος τῆς περιφήμου πόλεως Ἀθήνης διὰ τὸν ἐπώδυνον καὶ πολὺκλανστον θάνατον τοῦ παμφιλτάτου καὶ πισοτάτου αὐτῆς πολίτου καὶ εὐπατριδου ΜΙΧΑΗΛ ΛΙΜΠΟΝΑ τοῦ ἀειμνήστου, ἀδίκως καὶ ἀπηνῶς ὑπὲρ αὐτῆς φονευθέντος, ἐκδοθεὶς διὰ στόματος Ἀντωνίου ἱερέως Μπουμπούλη τοῦ κρητός, ἐφημερίων τοῦ ἐν Βενεταίαις πανσέπτου ναοῦ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Ῥωμαίων, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθεὶς τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ ἀξιοπρεπεστάτῳ Ἀθηναίῳ Μιχαῖλ τῷ Περούλῳ. Ἐνετίησι, παρὰ Μιχαῖλ Ἀγγέλῳ τῷ Βαρβωνίῳ. αχπα (1681). (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, ἔκδ. δευτέρα, Α', ἐν Ἀθήναις 1891, 7-27). Ὁ Μιχαῖλ Περούλης ἦταν ἐξάδελφος πρὸς μητρός τοῦ Μιχαῖλ Λύμπονα καὶ φίλος, ἐγκατεστημένος στὴν Βενετία, ὁ ὁποῖος διετέλεσε, ὅπως καὶ ὁ Λύμπονας, ἐπιστάτης τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας· βλ. Κ. Α. Χρηστομάνος, *Γενεαλογικὰ Μελετήματα*. Τὸ γένος Λίμπονα, *Παρνασσός* 10 (1886) 349-371, εἰδ. 358, σημ. 1- Μιχαῖλ ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ τους Μιχαῖλ Περούλη, ἄρχοντος Ἀθηναίου.*

5. Ὁ ρόλος τοῦ Μπενιζέλου στὰ γεγονότα πὸς ὀδήγησαν στὴν δολοφονία τοῦ Λύμπονα εἶναι σκοτεινός, βλ. Θ. Φιλαδελφέως, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, ἐν Ἀθήναις 1902, 385-391. Γιὰ τὸ γένος τοῦ Λύμπονα βλ. Χρηστομάνος, ὁ.π.

6. Βλ. Χρηστομάνος, *Παρνασσός* 10 (1886) 349-371.

7. Τὴν ἁγ. Παρασκευὴ πὸς ἦταν δίπλα στὸ σπίτι του καὶ τὸν ἅγιο Ἐλισαῖο, ἐκεῖ δίπλα, ἀναφέρει στὴν διαθήκη του, πὸς βρῖσκεται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα Βενετίας, βλ. Κ. Μέρτζιος, *Διαθήκη Μιχ. Λίμπονα, Ἀθηναϊκά* 13 (1959) 3. Ἡ ἁγία Παρασκευὴ ἦταν στὴν συνοικία Βρυσάκι τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, μετὰξὺ τῶν ὁδῶν Ποικίλης καὶ Κλάδου, πολὺ κοντὰ (πρὸς νότον) τῆς ἐνοριακῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Θωμᾶ Βρυσάκι.

8. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676 par J. Spon & G. Wheeler*, Lyon 1678, tome II, 215, καὶ III, 220.

τὴν ἀποστολὴν του, ἐξηρέθισεν ὁμως τοὺς Μουσουλμάνους τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον ἐπέτυχε καὶ μείζονας προνομίας ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, χάρις εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν του ἐνέργειαν παρὰ τῷ ἀρχιευνοῦχῳ, παρ' οὗ ἐκανονίζετο ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπειλούμενος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους συμπολίτας του, τρία ὀλόκληρα ἔτη παρέμεινε μακρὰν τῆς γενετείρας. Τῷ 1678 ὁμως, πιστεύσας ὅτι τὰ πάθη εἶχον ἀμβλυνθεῖ, ἐπέστρεψεν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐν μουσουλμανικῷ συναγερωμῷ ἀπηγχονίσθη εἰς τὴν ἀγορὰν.⁹ Τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Λίμπονα, μὲ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς, περιγραφικώτατα παριστᾷ ὁ ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἀντωνίου τοῦ Μπουμπούλου στιχουργηθεὶς «Θρήνος», ὅστις ἐξετυπώθη τῷ 1681 εἰς Βενετίαν, ἀποτελῶν χαρακτηριστικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς.»¹⁰

Τὴν δολοφονία τοῦ Λύμπονα ἐξιστορεῖ μὲ πολὺν παραστατικὸν τρόπο ὁ ποιητὴς τοῦ *Θρήνου*. Περιγράφεται καὶ σὲ φύλλο τῶν λεγομένων *Ἀναργυρείων ἀποσπασμάτων*, τὰ ὅποια διέσωσε καὶ δημοσίευσε ὁ Πιττάκης (*Ἀρχ.Ἐφ.* 1853, σ. 943):

«Διὰ δὲ τοῦ δοθέντος αὐτῷ Ὀθωμανοῦ καὶ τοὺς ἰδίους Τούρκους, ἀλλὰ πολὺς χρόνος παρεγένετο, ὃ τε ἄγιος φθόνος κατ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ πάθη ἐμίσησαν αὐτοῦ οἱ Ἀγαρηνοί, οἱ καὶ περιφρόξαντες τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ στενῶς πολιορκήσαντες ἐζήτουν αὐτὸν φονεῦσαι, ἐπέτυχον δὲ αὐτὸν τῇ νυκτὶ προσπαθοῦντα διαφυγεῖν, καὶ ἐπιπεσόντες μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων κατασπαράττουσιν αὐτόν, καὶ φονεύουσιν αὐτόν. Οὕτω τοίνυν ἀπωλέσαμεν τὸν χρηστὸν Κυρίου τὸν Λύμπονα, καὶ λυτρωτὴν τῆς πατρίδος. Ἡ δὲ πατρίς ἡμῶν χηρεύασα τοῦ καλοῦ αὐτῆς τέκνου ἔπαθε δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν...»

Ἡ ἀφήγησις συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐπιγραφή, ἐὰν κρίνουμε ἀπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ῥήματος κατεσπαράχθη¹¹ τῆς ἐπιγραφῆς· «ἀγωνισάμενος ἐλεινῶς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων βαρβάρων κατεσπαράχθη»· τὸ ἴδιο χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀποσπάσματος: «καὶ ἐπιπεσόντες μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων κατασπαράττουσιν αὐτόν, καὶ φονεύουσιν αὐτόν».

Καὶ ὁ Δημήτριος Καλογεράς σὲ λόγῳ του πρὸς τοὺς προεστῶτας τῶν Ἀθηνῶν τὸ 1776, ἀναφέρεται στὴν δολοφονία:¹²

«ἄς ἀναμνησθῶμεν τὸν αἰοίδιμον ἐκείνον συμπατριώτην μας Μιχαὴλ τὸν Λίμπονα, ὁ ὁποῖος κατεκόπη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐπάνω εἰς τοῦ καδῆ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μας, καθὼς τοῦτον ἐνθυμοῦνται οἱ πάπποι μας.»

9. Στὶς πηγὰς ὁμως δὲν ἀναφέρεται ἀπαγχονισμὸς του, ἀλλὰ περιγράφεται διαφοροτικῶς ἡ δολοφονία του. Βλ. σχετικῶς κατ., καὶ πρὸ βλ. *Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη*, ἐν λ. Λίμπονας.

10. Τὰ γεγονότα (τὰ πρὸ τοῦ 1676) κατέγραψαν οἱ J. Spon, ὁ.π. (σημ. 8), 133-135 καὶ G. Wheeler, *A journey into Greece*, London 1682, 349, πού ἐπισκέφθηκαν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1675 καὶ 1676. Γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν δολοφονία βλ. Θ. Φιλαδελφέως, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, ἐν Ἀθήναις 1902, 385-391.

11. Ἡ λέξις εἶναι ἀρχαία· βρίσκεται στὸν Ἀριστοφάνη, *Ἰπτεῖς* 729: τὴν εἰρεσιώνην μου κατεσπαράξατε (βλ. LSJ⁹, s.v.), καὶ χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερον (κατασπαράζω). Σὲ νεώτερα λεξικά τὸ ρ. *κατασπαράσσω* ἀποδίδεται ἀπὸ τὶς νεώτερες λέξεις *καταξεσοκίζω* (Γαζῆς, Σακελλαρίου), *κατακομματιάζω* (Σακελλαρίου).

12. Ὁ λόγος παραδίδεται στὴν *Ἱστορία νέα τῶν ἐν Ἀθήναις συμβεβηκότων* τοῦ Ἰωάννου Μπενιζέλου (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, χφ. 22, φ. 67α), βλ. Ἰωάννου Μπενιζέλου, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*. Μὲ προλεγόμενα Ἰωάννου Γενναδείου, ἐπιμ. ἔκδ. Ἰ. Κόκκωνα – Γ. Μώκου, ἐπιστ. ἐποπτεία καὶ παρουσίασις Μ. Ἰ. Μανούσασκα, Ἀθήνα 1986, II, σ. 256.

Ὁ Ἰωάννης Μπενιζέλος (τῆς ἰδίας ἀρχοντικῆς οἰκογενείας μὲ τὸν παλαιὸν ὀμώνυμό του, τῆς ἐποχῆς τοῦ Λύμπονα) εἶχε παντρευθεὶ τὴν κόρη τοῦ Καλογερά.

Σύμφωνα με τὸν συγγραφέα τοῦ *Θρήνου* τὸ λείψανο τοῦ Λύμπονα μεταφέρθηκε στὴν Πόλη, στὸν Σουλτάνο ὡς πειστήριο τῆς δολοφονίας.¹³ Δὲν γνωρίζαμε ὅμως ποῦ βρισκόταν ὁ τάφος. Ἀπὸ τὴν σημείωση τοῦ Πιττάκη προκύπτει ὅτι ὁ τάφος τοῦ Λύμπονα ἦταν στὴν Ἀθήνα· τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ἐτάφη στὸν οἰκογενειακὸ του τάφο, στὸ «ταφεῖον» του,¹⁴ στὸν Ἅγιο Θωμᾶ στὸ Βρυσάκι.¹⁵

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή ποῦ ἴδρυσε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν «εἰς αἰίδιον μνήμην καὶ δόξαν ἀθάνατον Μιχαήλου Λύμπονα» διασώθηκε μόνον, χάρις στὸν Πιττάκη, τὸ κείμενό της.¹⁶

Εἶχε ἐκπληρωθεῖ λοιπὸν ἡ εὐχή ποῦ εἶχε ἐκφράσει ὁ συγγραφέας τοῦ *Θρήνου*.¹⁷

*Ἀπάνω εἰς στῦλον ὑψηλὸν μιὰ πλάκα μαρμαρένη
θέλει βαλθῆ με γράμματα σιδεροχαραγμένη,
τοῦ Μιχαήλ τοῦ Λύμπονα τ' ὄνομα νὰ τηροῦσι,
διὰ νὰ τὸν μνημονεύουσι καὶ νὰ τὸν συγχωροῦσι
... καὶ ἡ πλάκα ποῦ θέλει βαλθῆ ἐπανωθεῖ ὡς τὸν στῦλον
θερμὸν δηλοῦν καὶ στερεὸν τοῦ Μιχαήλ τὸν ζῆλον.*

Τὴν τύχη τῆς μαρμαρίνης στήλης δὲν τὴν γνωρίζουμε· ἴσως θάφτηκε στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ἢ μεταφέρθηκε κάπου ἄλλοῦ. Ἡ γνώση τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς ἴσως ὀδηγήσει νὰ ἀναγνωρισθοῦν σπαράγματα τῆς, ἢ καὶ ὀλόκληρη, σὲ κάποια ἀποθήκη ἀρχαίων ἢ ἄλλοῦ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλω στὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀκαδημαϊκὸ κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο καὶ στὸν Ἄγγελο Π. Ματθαίου, διότι διάβασαν τὸ ἄρθρο μου καὶ μοῦ ἔκαναν παροξυντικὲς παρατηρήσεις· ἐπίσης στὸν καθ. Klaus Hallof (βλ. τὴν σημ. 2), στὸν φίλο Γιώργο Πάλλη, ἐπικ. καθηγητὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὸν φίλο Robert Pitt καὶ στοὺς φίλους συνεκδότες.

13. Βλ. Χατζηδάκης, ὅ.π. 192.

14. Βλ. Κ. Μέρτζιος, *Ἀθηναϊκά* 13 (1959) 3.

15. Ἡ ἐκκλησία βρισκόταν στὴν γωνία τῶν σημερινῶν ὁδῶν Εὐρυσακίου καὶ Κλάδου (πίσω ἀπὸ τὴν στοὰ τοῦ Ἀττάλου). Σωζόταν ὡς τὸ 1832, ἀλλὰ τὸ 1845, ὅπως γράφει ὁ Πιττάκης, «οὐδὲ εἰς λίθος αὐτῆς εὐρίσκειται... μετεκομίσθη ὅλη ἡ ὕλη εἰς τὴν νῦν οἰκοδομουμένην Μητροπόλιν» (*Αρχ.Εφ.* 1856, σ. 1355). Τὸ 1969 κατὰ τὴν κατεδάφιση ἐρειπωμένης οἰκίας τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας τῶν Μπενιζέλων ἀποκαλύφθηκε μέρος τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία συνδέεται μετὰ τὴν ἱστορία τριῶν μεγάλων ἀθηναϊκῶν γενῶν τῶν Παλαιολόγων, τοῦ Παχυμέρη καὶ τοῦ Λύμπονα (βλ. Π. Λαζαρίδης, *Αρχ.Δελτ.* 24 (1969) Β1, 95). Στὸν χώρο τοῦ μνημείου ἔσκαψε ὁ Μ. Χατζηδάκης, βλ. Ἀνασκαφὴ Ἁγίου Θωμᾶ, *Αρχ.Δελτ.* 29 (1973-1974) Β1 [1979], 184-192, Χ. Μπούρας, *Χριστιανικὴ Ἀθήνα, 10ος-12ος αἰ.*, Ἀθήνα 2010, 184. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὴν τελευταία φάση τοῦ μνημείου (17ος-19ος αἰ.) στὸ μεσαῖο κλίτος βρέθηκαν τρεῖς ἐπάλληλες ταφές, καὶ κοντὰ στὴν τελευταία ταφὴ βρέθηκαν «κομμάτια σπασμένης μαρμαρίνης πλάκας μετὰ σπαράγματα ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς, μετὰ γράμματα κλασικισμοῦ» (Χατζηδάκης, ὅ.π. 190).

16. Ἡ ἐπιγραφή φαίνεται νὰ εἶναι ἄγνωστη στὴν ἔρευνα, διότι δὲν ἀναφέρεται στὴν σχετικὴ μετὰ τὸν Λύμπονα βιβλιογραφία.

17. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, ἔκδ. δευτέρα, Α', ἐν Ἀθήναις 1891, 7-27, εἰδ. σ. 10-11.